

O‘QISH DARSLARIDA AJDODLAR MEROSIDAN FOYDALANISH ASOSIDA O‘QUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Sanoyev G‘aybullo Abduraxmonovich
Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ajdodlar merosini o‘rganish orqali o‘quvchilar savodxonligini oshirish, ularda ongli savodxonlikka ega bo‘lish ko‘nikmasini riojlantirish asosida milliy qadriyatlar va milliy merosimizga bo‘lgan hurmati va faxrlanish hissini tarkib toptirish, o‘qish fanidan o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash darajasi adabiy-nutqiy kompetensiyalar va badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyalarni shakllantirishga oid tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘z: savodxonlik ko‘nikmasi, milliy dastur, kompetensiya, ta’lim-tarbiya, salohiyat, anglab o‘qish, ongli o‘qish, tafakkur, qadriyat.

Аннотация. В статье изложены рекомендации по повышению грамотности учащихся путем изучения наследия предков на уроках чтения начальных классов, формированию у них чувства уважения и гордости за национальные ценности и наше национальное наследие на основе развития у них умения приобретать осознанную грамотность, уровня оценки читательской грамотности учащихся по предмету чтение литературно-речевых компетенций и анализа художественного произведения.

Ключевое слово: навык грамотности, национальная программа, компетенция, образование, потенциал, осознанное чтение, осознанное чтение, мышление, ценность.

Annotation. the article describes the level of assessment of reading literacy of students in the subject of reading on the basis of improving literacy of students by studying the heritage of ancestors, riocalizing the skills to have conscious literacy in them, content their respect for national values and our national heritage and a sense of pride, analysis of literary-speech competencies and

Keyword: literacy skills, national program, competence, education, capacity, understanding reading, conscious reading, thinking, value.

Jahon ta’limida ijtimoiy taraqqiyot qonuniyatlari, shaxs savodxonligi va madaniyatining yangilanishlari, ilm-fan sohasida ma’naviy-axloqiy mazmuni

yanada boyitishga oid fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Yoshlar ongiga yuksak ma'naviyat va insonparvarlik an'alariga sadoqat tuyg'usini chuqur singdirish, ularda mustahkam mafkuraviy immunitet va tanqidiy munosabatni shakllantirish, ilmiy savodxonlik darajasini rivojlantirish, milliy o'zlikni anglash va qadrlash tuyg'ularini qaror toptirish hamda ularning innovatsion usul hamda vositalarini optimallashtirish bugungi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichida yosh avlodni har tomonlama bilimli va savodxon etib tarbiyalash, o'zbek xalqi qadriyatlariga, ajdodlarimiz merosidan foydalanishga asoslangan holda ularning tafakkuri, salohiyati, shaxsiy sifatlarini rivojlantirib borishga oid bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. “Bir haqiqatni barchamiz chuqur anglab olishimiz kerak: milliy tarixni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizga milliy ruhda yetkazish, ularning qalbiga, shuuriga singdirish kerak. Aks holda uning ta'limiy va tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. ... Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni ajdodlar merosi, hayot tarzi va ma'naviy g'oyalari bilan qurollantirishimiz zarur”¹. Shu nuqtayi nazardan kichik maktab yoshidan boshlab, o'quvchilarga puxta bilim berish va ularning savodxonlik darajasini oshirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlarimizni milliy o'zlikni anglagan holda tadqiq etish muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan nutqida: “Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi”, -degan fikrlari aynan bugungi islohotlar jarayoni markazida avvalo ta'lim-tarbiyadagi eng birinchi talab o'quvchi savodxonligini oshirishda buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy meroslaridan samarali foydalanish zarurati paydo bo'ldi.

Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda kichik maktab yoshidan boshlab o'quvchilarga ajdodlar merosi – o'tmish moddiy-madaniy boyliklari, ajdodlardan avlodlarga yetib kelgan xalq og'zaki ijodi, yozma adabiyoti, san'ati, me'morlik, arxeologik va hokazo namunalari, pedagogik qarashlari va ma'naviy ta'limotidan maqsadli foydalanib puxta bilim berish, boshlang'ich sinf o'qish darslaridan boshlab

¹ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. – B.288

ularning savodxonlik darajasini oshirish o'qituvchilar oldiga qo'yilgan ma'suliyatli vazifadir.

Boshlang'ich sinflardan boshlab milliy dasturda belgilangan talab va me'yorlarga mos ravishda o'quv-tarbiya jarayonini olib borish, o'qish darslarida o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirishga alohida e'tibor qaratish, ularning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda buyuk allomalarimizning mazmunli, ibratli hayoti, ijodi, rivoyat va hadislaridan foydalanish samarali natijani ta'minlashi bilan birga yosh avlod qalbida o'z millati va qadriyatlariga bo'lgan faxrlanish hissini tarkib toptirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarining asosiy maqsadi - kichik maktab yoshidan boshlab o'quvchilarning savodxonligini oshirish, ularda ongli va ravon o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini o'qitish, ajdodlar merosini o'rgatish orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy dunyosi, adabiy-estetik didini shakllantirish hamda ularda mustaqil fikrlash, obrazli tafakkurga oid bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish va rivojlantirishdan iborat.

Ўқиш дарсларида ajdodlar merosini o'rganish jarayonida o'quvchilarning savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan obekt-subekt faoliyati mazmuni aksiologik yondashuvlarga asoslangan holda takomillashtirilsa, bu yosh avlodning savodxonlik darajasini oshirish bilan birga uning ijtimoiy rivojlanishi ushun potensial imkoniyatlarni vujudga keltiradi. Yosh avlod ongida ijtimoiy ma'sullik, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish ko'nikmalarini tarkib toptirish ko'p jihatdan mavjud shart-sharoitlar va ta'lim-tarbiya mazmunini sifati bilan bevosita bog'liq.

O'qish darslarida ajdodlar merosini o'rganish jarayonida qo'yilgan ta'limiy va tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog'liq bo'lib qolmay, balki bolalarni qurshab olgan hayot, tabiatdagi turfa o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o'zaro bog'liq bo'lishi lozim. O'quvchilarni ongli savodxon sifatida o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi.

Shu bilan birga o'quvchilarni savodli o'qishini ta'minlash bilan ularda ajdodlar merosiga qiziqish, badiiy adabiyotga bo'lgan muhabbatini oshirish, darslikda berilgan matn, she'r, xalq og'zaki ijodi namunalari, asarlarni o'rgatish jarayonida olam va inson tabiati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, shuningdek, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish orqali o'quvchilarning ma'naviyatini,

dunyoqarashini kengaytirib, mustahkamlab borish ham boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'qituvchiga qo'yilgan muhim talabdir. Jumladan,

-Boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligini oshirishda ularning og'zaki nutqi adabiy til me'yorlari asosida shakllanishi va rivojlanishini ta'minlash;

-ulardagi nutqiy kompetensiyani o'stirish;

-yozma nutqlarida yuksak savodxonlik, adabiy til me'yorlariga rioya etish;

- uslubiy rang-baranglikdan foydalana olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;

- o'qish fanining mazmunidan kelib chiqqan holda o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish kabi vazifalarga asosiy e'tibor qaratilishi shart.

Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflarda o'qish fani o'quvchilarni ongli, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyatini hamda mustaqil fikrlash qobiliyati shakllantiradi. O'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinflarida o'qish fanini o'qitishning asosiy maqsadi:

milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini o'qitish orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy dunyosi, adabiy-estetik didini shakllantirish hamda ularda mustaqil fikrlash, obrazli tafakkurga oid bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish va rivojlantirish;

o'quvchilarni badiiy adabiyotga qiziqtirish, asarlarni o'rgatish jarayonida olam va inson tabiati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, shuningdek, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish orqali o'quvchilarning ma'naviyatini, dunyoqarashini kengaytirib, mustahkamlab borishdan iborat.

Boshlang'ich sinf (1-4-sinf) o'qish fanini o'qitishda quyidagi vazifalar belgilab olingan:

-o'quvchilarning og'zaki nutqi adabiy til me'yorlari asosida shakllanishi va rivojlanishini ta'minlash, nutqiy kompetensiyani o'stirish;

-yozma nutqda yuksak savodxonlik, adabiy til me'yorlariga rioya etish;

-uslubiy rang-baranglikdan foydalana olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;

-dastlab tanish, keyin notanish matn ifodali o'qitilib, o'quvchidagi ko'nikma, malaka aniqlash;

-miqdoriy ko'rsatkich – o'qish tezligi, ongli va ravon o'qish, bir daqiqada nechta so'z o'qiy olishi ham belgilash kabilar.

Bolaning matn mazmunini to‘liq o‘qib olishi, qayta hikoyalashi, shuningdek, o‘zgarlar nutqini eshitib, tushunib olishi maqsad qilinadi.

Mazkur dasturdan o‘rin olgan vatan mavzusidagi asarlar o‘quvchilarni mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma‘rifiy hayoti va xalqimizning bunyodkorlik yo‘lidagi olib borayotgan ishlari bilan tanishtirishga yordam beradi.

sinfning o‘quv yili oxirida bolalar Vatan va uning tabiati, insoniy qadriyatlarini haqida kichik-kichik asarlarni o‘qiydilar.

sinfda shakl va mazmun jihatdan uncha murakkab bo‘lmagan Vatan, ona tabiat, istiqlol, kishilarning hayoti va mehnati, axloqiy munosabatlar haqidagi asarlar bilan tanishadilar.

4-sinflar o‘qish dasturida mavzular ko‘lami ancha kengayadi.

Bu sinflarda o‘qish darslarining kattagina qismi asarni o‘qish va matn ustida ishlashga qaratiladi. Darsda o‘quvchilarning faolligini oshiradigan, tasavvurlarini boyitadigan usullardan foydalanish, asarlarni janr mazmunidan kelib chiqib, rollarga bo‘lib o‘qish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og‘zaki hikoya tuzdirish kabi ijobiy topshiriqlardan foydalanish kabi ishlar amalga oshiriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida o‘qish doirasi, ya‘ni o‘qitiladigan kitoblar va ularni qaysi tartibda o‘qish bilan tanishtirish yuzasidan o‘quvchilarga ko‘rsatma beriladi. O‘quv materiallar asosida bilim, ko‘nikma va malakalar shakllantiriladi. O‘quvchilar kitob va ularning mualliflari haqidagi bilimlarni bevosita amaliy faoliyatlarini, ya‘ni kitob ustida ishlash jarayonida egallaydilar. O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligi ostida avval mavzuga oid bir necha kitob bilan tanishsa, keyinroq bolalar yozuvchilarning asarlari bilan tanishadilar, so‘ngra bolalarning qiziqishlariga mos, ruhiyatlariga yaqin har xil mualliflarning bir mavzuga doir kitoblarini mustaqil tanlab olishga o‘tadilar.

O‘quvchilar milliy va jahon adabiyotlarini o‘qib, tahlil qilish asosida ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik, go‘zallik va xunuklik haqidagi xilma-xil talqinlarga duch kelishadi. Ularga ongli munosabat bildirish hamda o‘zlaridagi axloqiy-ma‘naviy fazilatlarining shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratadi. Mutolaa o‘quvchilarning og‘zaki hamda yozma nutqlari rivojlanadi. Bolaning matn mazmunini to‘liq o‘qib olishi qayta hikoyalashi, shuningdek, o‘zgarlar nutqini eshitib,

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tayanch va fanga oid adabiy-nutqiy va badiiy asarlarni tahlil qilish kompetensiyalarning shakllantirilishi ham belgilab berilgan.

O‘zbekiston Respublikasida ta’limning uzluksizligi, uzviyligi, o‘quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda o‘qish fanidan quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi.

O‘quvchilar savodxonligini oshirish jarayoni sinfdan tashqari o‘qish o‘quv dasturi bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, ularni oddiy kitobxondan ijodkor kitobxon darajasiga ko‘tarish talab etiladi. O‘quvchilarda kitobga havas uyg‘otishda har bir bolaga yakka tartibda yondashish, shaxsiy qiziqishlarini hisobga olish zarur. Bolalar ustida ishlash ularda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalashining eng muhim omili hisoblanadi.

Sinfdan tashqari o‘qish ikki haftada bir marta o‘tkaziladi va o‘qish uchun ajratilgan 17 soatdan foydalaniladi. Badiiy-adabiy asarlar mustaqil ravishda va izchil o‘qib borilsa, o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga, shakllantirishga xizmat qiladi. Sinfdan tashqari o‘qish tanish bo‘lmagan muallifning kitoblari hamda muqovasi, titul varag‘i, kirish so‘z, mundarijasi va suratlariga qarab asarning taqvimiy mazmunini aniqlash vazifasini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari o‘qish o‘quv dasturi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, unda ko‘zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi. Buning uchun o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, ularni oddiy kitobxondan ijodkor kitobxon darajasiga ko‘tarish talab etiladi. Bolalarda kitob ustida ishlash malakasini shakllantirish ularda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalashning muhim omilidir.

Sinfdan tashqari o‘qish mashg‘ulotlari ikki haftada bir marta o‘tkaziladi va o‘qish uchun ajratilgan soatlardan foydalaniladi. Badiiy-adabiy asarlar mustaqil ravishda va izchil o‘qib borilsa, o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga, shakllantirishga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari o‘qish tanish bo‘lmagan muallifning kitoblari, muqovasi, titul varag‘i, kirish so‘zi, mundarijasi va rasmlariga qarab asarning taqvimiy mazmunini aniqlash vazifasini amalga oshirishga xizmat qiladi. Bolalarga ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg‘otish, bog‘lanishli nutqini o‘stirish, adabiy-estetik tafakkurini yuksaltirish o‘qish darslarining tub mohiyatini tashkil etadi hamda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash darajasi adabiy-nutqiy kompetensiyalar va badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasining shakllanganligi bilan baholanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ajdodlarimizdan: Imom al-Buxoriy, Abu Iso Muhammad at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Mansur al-Moturidiy, Abu Ali

ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud az-Zamaxshariy, Burhoniddin Marg‘iloniy, Najmiddin Kubro, Bahouddin Naqshband, Husayn Voiz Koshifiy, Ahmad Donish, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Bobir kabilarning hayoti va ijodini o‘rganishda ular yozib qoldirgan bebaho asarlarni o‘rganish yosh avlodga puxta va mustahkam bilim berishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning savodxonlik darajasi, so‘z boyligi oshadi, ijodiy faoliyati rivojlanib, iste’dodi yuzaga chiqishini kafolatlaydi.

Mavzuga oid fikrlarimizni umumlashtirgan holda boshlang‘ich sinflarda ajdodlar merosini o‘rganish orqali o‘quvchilarning savodxonlik darajasini oshirishga oid quyidagi tavsiyalarni keltirib o‘tishni lozim deb topdik.

1. Boshlang‘ich sinflardan boshlab o‘quvchilar savodxonligini rivojlantirishda ajdodlar merosini o‘rganish jarayoniga alohida e‘tibor qaratish, bunda ta‘limning uzviylik va uzluksizlik, insonparvarlik, qadriyatli yondashuv tamoyillarini hisobga olish, bilim berishda ilmiy asoslangan, o‘quvchi yoshiga mos mazmundagi o‘quv materiallari bilan boyitish zarur.

2. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining savodxonligini ajdodlar merosini o‘rganish asosida rivojlantirishga erishishda maktab va maktabdan tashqari kutubxona, televideniye, muzeylar bilan hamkorlikni yanada kuchaytirish, mavjud tarixiy obidalarda sayohatlar uyushtirishga oid rejalar ishlab chiqish hamda ta‘lim muassasasining oila va mahalla instituti bilan hamkorligini mustahkamlash zarur.

3. Ta‘lim muassasalarining o‘ziga xosliklaridan kelib chiqqan holda “Ajdodlar merosini o‘rganamiz” rukni ostida devoriy gazetalar, tadbir va tanlovlar tashkil etib o‘tkazish ishlarini tizimli amaliyotga joriy etishga alohida e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq.

4. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ajdodlar merosini o‘rganish jarayonida duch keladigan tarixiy so‘zlar bo‘yicha lug‘at to‘plamlari tayyorlash, mazkur mavzularni o‘rganish va o‘zlashtirish sifatini oshirishga yordam beruvchi, yosh o‘qituvchilarning foydalanishlari uchun dars ishlanmalari, video darslar va metodik tavsiyalar bankini yaratish lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021. – B.288
2. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi. 2020y
3. Dilova N.G. Sharq allomalarining ilmiy merosi – Uchinchi renesans uchun katta imkoniyat // Science and education. Vol. 2, Issue 10, 2021. – P. 506-514.
4. Dilova N.G. Ajdodlarimiz merosi vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarga ta’lim-tarbiya berishning ahamiyati // Science and education. Vol. 2, Issue 10, 2021. – P. 515-523.
5. F.Саноев. Boshlang‘ich ta’limda kichik guruhlarda ishlash afzalliklari.// “Ta’limda innovativ-kreativ texnologiyalarning qo‘llanilishi, neyrolingvistik dasturlashning amaliy asoslari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami, 2021 yil 27-dekabr. № 06.-B. 577-580.

Research Science and Innovation House